

Mojca Ramšak: *Zdravje in bolezen na Pohorju*. Maribor: Založba Pivec, 2017 [i. e. 2019], 216 str.

Dr. Mojca Ramšak se v znanstveni monografiji *Zdravje in bolezen na Pohorju* ukvarja z načini zdravljenja predvsem ljudi in deloma domačih živali na Pohorju v predindustrijski dobi in v prvi polovici 20. stoletja. Besedilo temelji na različnih vrstah virov, od ljudskega slovstva, zbranih in objavljenih življenjskih zgodb, župnijskih kronik, podatkov, ki jih je na terenu zbrala avtorica, ... do etnoloških, antropoloških, zgodovinskih, literarnih in še nekaterih drugih objav. Knjiga predstavlja medicinsko-zgodovinski pregled kulturnomedicinske dediščine Pohorja.

328

V poglavju *Od vrača do zdravnika* avtorica piše o prvih omembah pohorskih ranocelnikov, kirurgov, zdravnikov, izprašanih babic, zobozdravnikov in pokaže, kako so se bolezen, zdravje, telesne hibe in poklici, povezani z zdravjem, ohranili v hišnih imenih in priimkih. Ne pozabi pa tudi na homeopate, puščavnike na obrobju Pohorja, mistike in »domače zdravnike«, ki so postavljali diagnoze s pomočjo urina, zdravili z zelišči in za zdravljenje uporabljali razne magične metode zdravljenja. Predstavi tudi vlogo samostanske medicine.

V poglavju z naslovom *Bolezni na Pohorju* so zbrani podatki o naravnih nesrečah, epidemijah in nalezljivih boleznih, kot so kuga, griža, kolera, tifus in koze, ter o mrtvorjenih otrocih in umiranju otrok v prvih letih življenja. Piše tudi o poklicnih boleznih Pohorcev, ki so bile največkrat povezane s steklarstvom, ter o nezgodah gozdnih in žagarskih delavcev, ki so se običajno zdravili z »domačimi« zdravili, na zdravnika pa so se obrnili le v hudih primerih. Avtorica v zvezi s staranjem prebivalstva ugotavlja, da je bila povprečna življenjska doba Pohorcev relativno visoka. Pred uvedbo socialnega in pokojninskega zavarovanja je za stare in bolne osebe brez premoženja skrbela lokalna skupnost.

Poleg bolezni ljudi se seznanimo tudi z boleznimi in zdravljenjem domačih živali. Zaradi pomanjkanja živinozdravnikov v 18. stoletju so zanje v primeru kužnih bolezni skrbeli tudi okrožni in okrajni zdravniki ter ranocelniki. Konec 19. stoletja je bila sicer vzpostavljena veterinarska služba, ki pa ni bila dovolj številčna. Podobno kot drugod na Slovenskem so v 19. stoletju tudi na Pohorju v primeru raznih epidemičnih bolezni živali (steklina, ovčje koze, goveja kuga, vranični prisad, svinjska rdečica, prašičja kuga, slinavka in parkljevka itd.) zaradi nedostopnosti veterinarjev in nezaupanja v njihove metode zdravljenja domače živali zdravili z različnimi domačimi zdravili, največkrat z zelišči, v rabi pa so bila tudi razna na praznoverju temelječa zdravljenja. Znano je bilo verovanje v bolezenske demone (npr. Mora in Škopnik) in moč čarovnic. Živino so varovali s pomočjo čarovnih predmetov (npr. amuletov), znakov, simbolov in znamenj (npr. pentagrama), s čarobnimi izgovorjenimi in zapisanimi besedami (zagovori, uroki ...), čarovnimi dejanji (npr. kajenjem prostorov), prenašanjem bolezni na drevje in grmovje ipd. V prvi polovici 20. stoletja so se epidemične bolezni med domačimi živalmi pojavljale v nekoliko manjši meri, vendar je bilo zdravljenje živine z različnimi čarobnimi postopki v rabi tudi še med svetovnjima vojnama. Zdravili so

npr. »uročene« živali, znano je bilo zdravljenje z žegnano vodo in odštevanjem urokov.

Poglavje *Načini ljudskega zdravljenja na Pohorju* predstavlja fitoterapijo, zooterapijo, pripravke mineralnega izvora, magijo, čaranje, molitev, vero v Boga, zagovore, verovanje v bajna bitja in moč urokov ter kombinacijo vsega naštetega kot najbolj pogoste načine zdravljenja. V poglavju *Pohorski svetniki, zavetniki pred boleznimi in čudežne ozdravitve* avtorica ugotavlja, da so se Pohorci z molitvijo obračali na okoli 50 svetnikov in svetnic, ki so imeli/imele preventivno in kurativno vlogo. Vsak svetnik oz. svetnica je bil/bila »odgovoren/odgovorna« za določeno vrsto težav oziroma bolezni. Na območju Pohorja so bile tudi štiri romarske cerkve, v katerih hranijo votive v obliki slik in predmetov. Še vedno je živo obiskovanje romarskih cerkva, tako npr. cerkve sv. Marije v Rušah, kjer naj bi prihajalo do čudežnih ozdravljenj. Nekateri so romali tudi v Lurd.

329

V poglavju *Pohorske zooterapije* se avtorica posveča zdravljenju z zdravili živalskega izvora. Za lastno rabo in za potrebe farmacevtske industrije so na Pohorju do osemdesetih let 20. stoletja nabirali mravljinčje bube, kače in škorpijone. Za zdravljenje so uporabljali tudi jezevo kožo, kurje kremplje, svinjske parklje, iztrebke živali in pajčevino. Za zdrobljene kuščarje je veljalo, da so koristni za bolezni vratu oz. bezgavk, v alkohol namočeni kuščarji in kače pa za boljšo moč pred težjimi deli. Škorpijonovo olje so uporabljali za rane, ugrize kač in pike žuželk. Mrtve in posušene ter žive škorpijone so Pohorci tudi prodajali za izdelavo zdravil po piku. Znano je bilo sicer prepovedano nabiranje mravljinčnih jajc. Tinkturo iz rdečih gozdnih mravelj so uporabljali za vtiranje v kožo npr. pri revmi. Mravljinčno kislino so sredi 19. stoletja uporabljali tudi za zdravljenje živali. Živalsko blato so poleg zelišč uporabljali pri britju glist, v primeru prehlada otrok in revmatizma so živalsko blato večinoma uporabljali kot obloge, v primeru revme so se tudi zakopavali v gnoj. Če je bila stiska velika, so blato tudi uživali.

Pohorske fitoterapije, etnoobotanika je poglavje, v katerem avtorica spregovori o drevju, kot je npr. tisa, in o čaščenju dreves na Pohorju kot npr. smreke v Paki pri Vitanju, kjer naj bi se leta 1851 prikazala Marija. Kraj so obiskovali romarji s Štajerske, Korošk, Kranjske in Hrvaške tudi še potem, ko so drevo podrli. Poseben je bil pomen smole iglavcev (bora, smreke ali macesna), ki so jo na Pohorju uporabljali v domačem gospodinjstvu, ljudski medicini in industriji. Smolo so uporabljali za zdravljenje ran pri ljudeh in živalih in jo uživali zoper pljučne bolezni. Iz borovih iglic so izdelovali eterično olje in eterično olje smole (terpentinovo olje), ki so ju uživali in uporabljali zunanje. Z macesnovo smolo so zdravili rane. Smolo iglavcev so nabirali do šestdesetih let 20. stoletja, od leta 1946 tudi za potrebe industrijskega smolarjenja s središčema v Prekmurju in na Dravskem polju. Danes na Pohorju še vedno uporabljajo sirup iz smrekovih vršičkov. Zdravilno in krepcilno funkcijo so Pohorci pripisovali tudi vodi in še posebej čudežnim studencem.

V poglavju *Pohorski fenotip, drugačnost, pohabe* avtorica piše o osebah s telesnimi hibami in duševnimi motnjami s posebnim poudarkom na golšavosti

in kretenizmu kot posledici pomanjkanja uživanja joda. O karakteroloških in psiholoških značilnostih Pohorcev, ki so bile prvič omenjene v začetku 19. stoletja in bolj podrobno predstavljene za prvo polovico 20. stoletja, govori poglavje z naslovom *Pohorska ljudska karakterologija*. Pohorci naj bi bili relativno zaprti, nezaupljivi in redkobesedni, sicer pa flegmatiki, pošteni, dobrosrčni, marljivi in trmasti do gospodarjev. Občasno naj bi se predajali alkoholu in bili spolno radoživi, kar je botrovalo velikemu številu nezakonskih otrok. V zaključnem poglavju *Zdravstvo na Pohorju med NOB* avtorica predstavi še o skrb za ranjene in bolne partizane, ki so jih na Pohorju skrivali v bunkerjih ali pri zanesljivih kmetih, v zadnjih dveh letih vojne pa tudi v trinajstih skritih bolnišnicah, ki so jih s hrano oskrbovali okoliški kmetje.

330

Večina bolezni, ki so bile v preteklosti za prebivalstvo lahko usodne (npr. kuga, kolera, griža ...), je bila s cepljenjem, boljšimi higienskimi pogoji in boljše organizirano zdravstveno službo zamejena, zmanjšale so se obolevnost, posledice prebolelih bolezni, invalidnost in smrt. Bolezni, ki so bile v preteklosti smrtno, so danes za ljudi manj ogrožajoče, so se pa ohranile v obliki metafor in pregovorov. Spomin nanje je ohranjen le še v gradivu in literaturi in nam pomaga razumeti čas, ki ga zajema monografija. Z ilustracijami opremljeno knjigo poleg seznama literature in virov dopolnjujejo sezname fotografij, ilustracij in tabel, stvarno in krajevno kazalo ter povzetek v angleščini.

Monografija Mojce Ramšak, v kateri predstavlja kulturno-medicinsko dediščino Pohorja, sega na področje etnologije, antropologije, zgodovine medicine, javnega zdravstva in tudi današnje komplementarne medicine. Knjiga pomeni pomemben prispevek na področju zgodovinsko-humanistične medicine. Na številnih mestih je besedilo tako časovno kot geografsko zastavljeno precej širše, kot je definirano v *Uvodu*, saj išče izvore nekaterih načinov zdravljenja v starejših obdobjih in sledi nekaterim oblikam do danes, pojave, značilne za Pohorje, pa primerja s podobnimi v Sloveniji, Evropi in na drugih celinah.

Nena Židov

Jerneja Ferlež in Peter Rezman: *Maribor paralaksa*. Ljubljana: Beletrina, 2019, 391 str.

V zvrstno hibridni knjigi *Maribor Paralaksa* se prepletajo poljudni etnološki in kulturnozgodovinski razmisleki etnologinje dr. Jerneje Ferlež ter kratkoprozne, fiktivne naracije pisatelja Petra Rezmána, delo pa je pospremljeno tudi s spremno besedo zgodovinarke dr. Mateje Ratej. Izhodišče vsakega poglavja oziroma zgodbe predstavlja ena ali več starih fotografij posnetih v Mariboru ali okolici. Fotografije izhajajo iz prvih desetletij 20. stoletja (najstarejša sega v leto 1902) pa do druge svetovne vojne, časovno izstopata le dva posnetka iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Ker številne fotografije niso datirane, Ferleževa obdobje okvirno določa na